
JELENKOR

A Somozák Nicaraguája (1936–1979)

A spanyol történetírás a legutóbbi időkig Latin-Amerika történetét a spanyol nemzeti történelem részeként szemlélte, ezért a gyarmati korszak utáni független Latin-Amerika iránt már kevés érdeklődést mutatott. Az elmúlt másfél-két évtizedben figyelhetünk meg változást, a spanyol történettudomány nyitottabbá vált nemcsak Latin-Amerika, de a világ más régióinak történelme iránt is.

A kötethez az egyik (spanyol) előszót író történész, *Carlos Malamud* éppen ezt emeli ki *María Dolores Ferrero Blanco* esetében, aki ezt az új, egyetemes történet felé nyitó kutatói érdeklődést reprezentálja.

A huelvai egyetem professzora kutatásait ugyanis az andalúz bányászat történetével kezdte, majd az 1990-es években fordult figyelme Közép-Kelet-Európa felé, ahol főképpen spanyol külügyi források alapján vizsgálta a hidegháború korszakának periódusát. 2002-ben megjelent könyve¹ az 1956-os magyar forradalomról és Kelet-Európa ébredéséről e kutatás fő eredménye volt.

Publikációiból azonban kitetszik, hogy a 2000 utáni években már Közép-Amerika hidegháborús időszakára is felkeltette a figyelmét. Ebben szerepet játszott egy hosszabb rokoni látogatása Nicaraguába, amikor – a szerzői előszó szerint – felvetődött benne, hogy a „két blokkot” érdemes lenne összehasonlításban vizsgálni.

A könyv másik (nicaraguai) előszavát író *Ernesto Castillo Martínez*, aki az első sandinista kormányban miniszter volt, majd moszkvai nagykövet, éppen ezt a kettős megközelítést tartja figyelemre méltónak – egyetértve a szerző gondolatmenetével: a hidegháború időszakában a Moszkva által leigázott kelet-európai csatlós országokhoz igen hasonlóan működött az Egyesült Államok és Közép-Amerika országai közötti alárendelt, csatlósi függés. A keleti és a nyugati blokk, írja *María Dolores Ferrero*, azonos belső logika szerint működött. Ezért választott egy „autoriter rendszert” a nyugati féltekén, Nicaraguában találva meg a tipikus diktatúrát.

1. *María Dolores Ferrero: La Revolución húngara de 1956, el despertar de Europa del Este.* Huelva, 2002. A könyvről magyar nyelvű ismertetés: *Anderle Ádám: Spanyol látószög: az 1956-os magyar forradalom.* Klió, 2004, 3. 166–169.

Ez az analógia Ferrero könyvében erőteljes példákon keresztül kap megerősítést. S még a Latin-Amerika történetét viszonylag jól ismerő recenzens is meglepetéssel konstatálja, hogy az USA a kommunistaellenesség jelszava ürügyén milyen brutális diktatúrát támogatott e térségben. Az öröklődő családi diktatúrává váló Somoza-periódus legfeljebb hosszúságával tűnik ki, s azzal, hogy Közép-Amerikában az „antikommunizmus csendőreként”, legmegbízhatóbb és leghatékonyabb eszközöként szolgált, a Panama-csatorna USA-támaszpontjain kiképzést kapott Nemzeti Gárda – Somoza magánhaderege/rendőrsége – tevékenysége révén.

A kötet tulajdonképpen a XX. századi Nicaragua politikatörténete. A bevezető fejezetben a szerző nemcsak összefoglalja a XX. század eleji Nicaragua történetének fő eseményeit – megalapozva a későbbi fejezeteket, de a kötetre és az ország történetére vonatkozó általánosító előfeltevéseket is megfogalmaz. Ferrero szerint ugyanis két fő tényező határozta meg Nicaragua történetét.

Egyfelől a spanyol gyarmati múlt, amely a távoli anyaország miatt a helyi földbirtokosok kezébe adott állami jogosítványokat, amelyek még a XX. században is eleven gyakorlatként éltek tovább: a hatalom urai az állami hatalmat személyi hatalomként, a vagyonygyűjtés eszközeként tételezték. Az észak-amerikai mintára született alkotmány és a kétpárti (liberális-konzervatív) politikai gyakorlat a politikai pluralizmusnak csupán karikatúrája volt, mutatja be a könyv. A pártok küzdelme valójában eszmék nélküli, bandák közötti harc, amely gyakran a két nagyváros, León és Granada rivalizálásaként is megjelent.

A másik, Nicaragua sorsát, történelmét meghatározó, állandó tényező Ferrero szerint az Egyesült Államok jelenléte és befolyása az országban. Nicaragua a többi közép-amerikai országnál nagyobb stratégiai jelentőségű volt az USA számára. A Panama-csatornához való közelsége miatt annak biztonságát szolgálta, a Nicaragua-tó adta kezdvező feltételek pedig egy lehetséges második óceánközi csatorna megépítésének lehetőségét ígérték. Ez a terv pedig a XX. század folyamán gyakran fel-felbukkanó alternatíva volt.

Az ország gazdasági forrásai is vonzották az észak-amerikai tőkét, s nemcsak az ültevényes gazdaság (cukornád, kávé, gyapot), hanem a bányakincsekben gazdag atlanti partvidék is. Az Egyesült Államok számára a nyugodt tőkés üzemenet biztosítása pedig állandósította a katonai beavatkozás szükségességét a XX. század első harmadában.

Augusto Cesar Sandino gerillaháborúja az USA tengerészgyalogsága ellen ennek az új történetnek az első és nemzetközi visszahangot kapott fejezete volt. Anastacio Somoza e háborúban emelkedett fel, szervezte meg az

USA támogatásával magánhadseregét, a Nemzeti Gárdát és Sandino csalárd módon történő meggyilkolásával (1934) igazolta, megbízható szövetségese az Egyesült Államoknak. A Somozák karrierje így és ekkor kezdődött.

A szerző e bevezető fejezet után öt részre tagolja munkáját. A diktatúra történetét a három egymást követő Somoza uralma szerint (Anastacio Somoza García, Luis Somoza Debayle, Anastacio Somoza Debayle) tagolja külön fejezetekben. Külön részben kaptak helyet a diktatúrákkal szembeni ellenállás évtizedei, központi hangsúllyal a sandinista mozgalom történetére. A negyedik rész a végjáték (1974–1979) brutális, véres éveit tekinti át. Külön fejezetet kapott a diktatúra kegyetlenkedéseinek hazai és különösen nemzetközi visszhangja és a tiltakozó mozgalmak bemutatása.

A könyv a nemzetközi historiográfia számára valószínűleg legtöbb újdonsággal szolgáló fejezete a Somoza-család gazdasági és pénzügyeiről ad több mint százoldalas áttekintést.

Mint az előszót író, már említett Ernesto Castillo írja: ez a fejezet a „*könyv tengelye*”, s a legtöbb tanulságot adja Nicaragua mai története számára. És hadd tegyük hozzá, e fejezet a diktatúra „napi gyakorlatát”, legellenzenesebb vonásait mutatja be, amikor az erőszakkal, csalással, az állam forrásait privát célokra történő átszivattyúzással jellemezhető gátlástalan vagyongyűjtésről ad igen gazdagon adatolt leírást. Ez az a fejezet, ami miatt Carlos Malamud a Somoza diktatúra és hozzá kötődő kliens-elit jellemzésére a „*kleptokrácia*”² fogalmát tartja elfogadhatónak.

Ha a könyv forrás- és irodalomjegyzékét valamint annak felhasználását vizsgáljuk, nyilvánvalóvá válik, hogy Ferrero könyve valóban az *első* történeti munka a XX. századi Nicaraguáról. Mint erre előszavában Carlos Malamud is utal, egy 1933-ban Sandinóval készült (spanyol-baszk újságíró által írt) könyv után 1979-ig nem jelent meg könyv Nicaragua történetéről. Az irodalomjegyzékben két könyvet és néhány (nemzetközi botrányt okozó büntett után) írott újságcikket leszámítva a María Dolores Ferrero által felhasznált összes munka 1979 után született.

Ezért van nagy újdonságértékük a kötetben felhasznált hatalmas mennyiségű és változatos forrásoknak. A nicaraguai levéltári források (nemzeti levéltár, közép-amerikai levéltár, katonai levéltár) fondjai mellett a spanyol külügyi levéltár iratai nyújtottak a szerző számára gazdag anyagot. Külön kell megemlíteni a managuai Közép-amerikai Egyetem (UCA) történeti intézetének levéltárát, mely a Somoza-család magánlevéltárát is őrzi.

2. Latin-Amerikában a politikai elitek tolvajlással felérő tevékenységének leírására, a kleptománia mintájára alkotta meg a spanyol nyelv az elitekre, mint csoportot jellemző cleptocracia fogalmát.

Emellett széles és sokszínű sajtóanyagot is felhasznált a szerző. Nicaraguai, közép-amerikai, dominikai, mexikói, argentin és spanyol lapok mellett több USA-újságot és -folyóiratot is feldolgozott a szerző. Önálló csoportban mutatja be a forrásjegyzék az „intézményi forrásokat”: ebben a nicaraguai nemzeti bank, a spanyol nemzeti bank, a CEPAL vonatkozó dokumentumai és a latin-amerikai demográfiai központ adatbázisainak jegyzékei találhatóak.

Külön csoportot alkotnak az interjúk, amelyeket 2004-ben és 2009-ben készített a sandinista mozgalom 14 vezető személyiségével. Csalóka persze ez a szám, mert sok más sandinista vezető vagy más neves személyiség publikált visszaemlékezését is használta Ferrero, de mert ezeket az általános irodalomjegyzékben említi, külön kell őket „felfedezni”. A csaknem kétszáz tétel több mint felét ugyanis ilyen, memoárjellegű könyvek teszik ki.

A publikált visszaemlékezések kapcsán érdemes egy sajátos, mai nicaraguai jelenségre is felhívni a figyelmet. Mint *Michael Gobar a Mesoamérica* folyóiratban megjelent historiográfiai tanulmányában bemutatja³, ma heves belső harc folyik a forradalom emlékéért (illetve ennek kisajátításáért) a sandinista táboron belül. Világosan látszik, hogy az első sandinista kormány után az FSLN vezetésében a Daniel Ortégával szembe forduló vagy attól elszakadó sandinista vezetők emlékiratai az újra hatalomra került Daniel Ortégával szembeni ellenérzéseiket fogalmazzák meg, feltárva a különbségeket, belső vitákat a forradalmi harc időszakában és a győzelem utáni években. A Ferrero-interjúk listájából kitetszően a szerző a Daniel Ortégától elforduló vagy vele szembe forduló vezetők véleményét, emlékeit tartja elsősorban hitelesnek.

A könyv tartalmi újdonságainak bemutatása lehetetlen feladatnak tűnik, hiszen valójában az egész munka – részleteiben és egészében is – újdonság, ezért inkább csak összefoglalás-szerű áttekintést adunk a hatalmas kötetről.

A diktátorok uralmát az egymást követő fejezetekben a szerző érzékletesen mutatja be. Az első Anastacio Somoza vérrel született, ám a populista demagógiát is sikerrel alkalmazó diktatúrája (1936–1956) még a gazdag vállalkozói rétegek és pártok támogatását is megszerezte, mutat rá Ferrero. A diktatúra valódi (mély)alapja azonban (a felosztatott hadsereg helyett) a Somoza által megszervezett Nemzeti Gárda, mely alkotmányon kívüli erőként egyszerre töltötte be a hadsereg és rendőrség valamint a titkosszolgálat szerepét. Azokban a rövid időszakokban, amikor az USA nyomására, „illemből” más gyakorolta névlegesen az elnöki hatalmat, a Nemzeti Gárda

3. Michael Gobar: Reconstrucción histórica de la Revolución Sandinista de Nicaragua. *Mesoamérica*. No.54. 2012., 142–148.

Somozák által öröközött parancsnoki tiszte („főigazgató”) garanciát jelentett a valódi hatalom megőrzésére. Ezek a kérészéletű, súlytalan elnökök a Somozák bábjai voltak.

Ez a periódus az Egyesült Államok és a Somozák kapcsolatának aranykora. Különösképpen a bőséges képanyag árulkodik az USA-elnökök és a Somoza-család bensőséges kapcsolatáról.

Ezen első periódusban a gazdasági fellendülés is segítette a család hatalmának konszolidálódását az elittel kötött változó tartalmú paktumok révén. A gátlástalan vagyongyűjtést is Anastacio Somoza García kezdte el. 1956-ra a Somoza-család már az ország megművelhető földjeinek 10%-át tartotta kezében, immár az ország leggazdagabb földbirtokosaként. Ferrero szerint egyébként a Somoza-földbirtokok első nagy csoportját a második világháború alatt kisajátított német birtokok adták, amelyek a Somoza-család tulajdonába kerültek.

1956–1963 között Luis Somoza Debayle már egy gazdasági és politikai válságba került országban birtokolta a hatalmat, amikor bizonytalan reformkísérleteinek kudarca után az USA támogatását a közép-amerikai és karibi térség fő antikommunista csendőreként őrizte meg a kubai forradalom győzelme utáni válságos esztendőkből, amelyek a Sandinista Nemzeti Felszabadítási Front (FSLN) megszületését is hozták.

Anastacio Somoza Debayle első kormánya (1967–1974) idején pedig megszülettek a polgári ellenzéki mozgalmak is. Az 1972-es földrengés után, amely romba döntötte a fővárost, Managuát, a több százmillió dolláros nemzetközi támogatást, amelyet a főváros újjáépítésére kapott a kormány, az elnök Somoza családi vagyonná változtatta. A romokban maradt Managua a tolvaj diktatúra jelképévé vált, mely a szembenállás széles népi szervezeteit is megszülte. A diktatúra számára ettől kezdve, írja Ferrero, az egész nép ellenségévé vált, és a harc polgárháborúvá szélesedett.

Ebben a keretben tárgyalja a könyv az FSLN történetét, akcióit, belső vitáit, irányzatait⁴. A kötetből egyértelműen kitűnik: a Sandinista Front politikailag-ideológiailag sokszínű szervezet volt. Markáns vonulatot képviseltek a katolikus hívők szervezetei (az első sandinista kormányban három papminiszter is volt). A marxizmust képviselők viszont nem jelentek meg erős irányzatként. Ferrero a *pragmatizmust* tartja a mozgalom legfőbb jellemzőjének és fő erényének, amely a győzelem utáni programban is jelen

4. A névadó gerillavezér, Augusto César Sandino, az FSLN-t alapító Carlos Fonseca Amador és más sandinista vezetők elemzései, visszaemlékezései, a sandinista vezetőkkel készített interjúk találhatóak a *Sandinisták*. (Budapest, Kossuth, 1985.) című forrásgyűjteményben. A szövegeket válogatta, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt készítette Anderle Ádám.

volt: többpártrendszer, vegyes gazdaság, szociális érzékenység voltak ennek fő elemei.

A szerző ezekben a részekben nagy figyelmet fordít arra, hogy szemléletes példákkal jellemezze a diktatúra gátlástalan brutalitását, az ellene folytatott küzdelmet és e küzdelem nemzetközi visszhangját.

Külön alfejezetekben olvashatunk például a túszejtő akciókról, a parlament elfoglalásáról, illegális lakásokról, az 1972-es földrengés következményeiről, a harc eredményét döntően befolyásoló ütközetekről, a Nemzeti Gárda gyilkosságairól, a kínzások gyakorlatáról, a börtönviszonyokról, stb. Ferrero nagy empátiával mutatja be az ellenállásban részt vevő asszonyok szerepét is. E részeket gazdag fotóanyag illusztrálja.

Ferrero kísérletet tesz arra, hogy a diktatúra áldozatainak számáról is információt adjon. Forrásai meglehetősen sokfélék, hiszen a latin-amerikai diktatúrák bukása után minden érintett országban megkezdődött az áldozatok felkutatása, a pusztítás dimenzióinak feltárása. Ezt az *Igazság Bizottságai* végezték, végzik. Ferrero a közép-amerikai államok áldozatainak számával veti össze a nicaraguai adatokat. Az eddigi kutatások alapján a politikai és köztörvényes gyilkosságokkal, kínzásokkal megöltöket, az utcai tüntetésre adott sortűzekben, koncentrációs táborokban meggyilkoltakat, a vidéki tiszogató akciókban „eltűnteket” is számbavéve a szerző reálisnak tartja a Somoza-diktatúra 43 éve alatti áldozatoknak a kutatások által becslült 100 000-es számát. Ezt közép-amerikai összevetésben arányaiban a legmagasabbnak tartja, hiszen Nicaragua lakossága alig haladta meg a kétmilliót. Az áldozatoknak csaknem felét ugyanakkor a felkelés utolsó két évében (1977–1979) ölték meg. Ferrero arra is figyelmeztet, hogy a megcsonkított, rokkanttá tettek (főképpen fiatalok) száma is több tízezer lehet.

A Somozák vagyonosodását bemutató utolsó nagy részben a szerző jelzi, hogy az olykor döbbenetes részleteket tartalmazó hatalmas információ-tömeggel együtt is (amelynek egy része inkább a mellékletekben kaphatott volna helyet), a bemutatott kép még valószínűleg messze áll a valóság teljességétől.

A szerző e fejezetben adja közre például a Somozák elnökválasztás előtt kötelezően benyújtott vagyonbevallásait, melyek bár hatalmas és részletes listák (például Anastacio Somoza 1951-es vagyoni listáján 140-nél több tétel – városi telkek és vállalatok, pénzüzetek, stb. – szerepel), a valódi dimenziók kontúrjainak csupán illusztrációjaként szolgálnak, a bevallásban ugyanis igen sok lehet a torzítás és az elhallgatás.

Anastacio Somoza 1956-os bevallása is e gigantikus dimenziók érzékeltetését szolgálhatja: eszerint ez évben összességében már 106 000 hektárnál

nagyobb földterületet birtokolt. És amikor végrendelkezett, törvényes gyermekei csak készpénzben együttesen 30 millió dollárt kaptak.

A legrészletesebb adatokat Luis Somoza esetében (1967) mutat be a szerző. Eszerint a diktátornak 137 földbirtoka együttesen 111.242 hektárt tett ki. Feleségének, gyermekeinek és más családtagjainak vagyonevellása az övétől teljesen független volt.

Az ingatlanok mellett részvényeik értéke sok százmillió dolláros nagyságra tehető, s a más vállalatokban szerzett részesedéseiket még megbecsülni sem lehet. A legitim gyermekek vagyonát pedig csupán elképzelni lehet.

Luis Somozának érdekeltségei voltak a bányászatban, a bel- és külkereskedelemben, a cukor és a gyapotszektorban, a halászatban, a húsfeldolgozásban, a feldolgozó- és szolgáltatóiparban is. Ferrero oldalakon keresztül közöl adatokat e szektorokról, ám az összképtől és a teljességtől – ezt a szerző is hangsúlyozza – még távol vagyunk. Mindeközben, mutatja be Ferrero, a „legális” köztársasági elnöki fizetések és juttatások is arcátlanul, többszörösen magasabbak voltak Közép-Amerika más elnökeinek juttatásainál.

A gazdagodás különböző technikáit is megismerhetjük a könyvből: a Nemzeti Gárda pressziójára történt felvásárlások, a külföldi cégek általi állami engedélyért a családi bankszámlára fizetendő dollármilliók és „védelmi pénzek”, az állami források korrupciós célokra történő felhasználása, kényszerkisajátítások, stb. szolgáltak a (Somozák számára *eredeti*) tőkefelhalmozás „*erőszakos emeltyűiként*” (Marx).

Így lehetett, hogy a diktatúra bukása után a Somozák elmenekülő tagjai az elvesztett ingatlantulajdonok ellenére is – nyilatkozataik szerint – hatalmas, összességében több százmilliók külföldi bankszámlák birtokosai maradtak Svájcban és az Egyesült Államokban.

Nicaragua leggazdagabb családjává lettek tehát a Somozák, akik az állam szervezetét, erejét magán meggazdagodásukra használták fel egy olyan országban, ahol 65 732 paraszt, a földtulajdonosok 75,7 százaléka az összes földnek csupán 13 százalékaival rendelkezett, szemben az 1651 nagybirtokossal (1,6%) „akik a (jó minőségű) földek 65 százalékát birtokolták. Nagyon szegény, analfabéta ország, hatalmas államadósság, a nemzeti termelés csökkenése, a tőke kimenekülése jelzi Ferrero szerint a Somoza-korszak-végi általános helyzetet.

Mindazonáltal, a Somozák hatalmas gazdagsága és az ország elképesztő általános nyomora közötti kontraszt érzékeltetése, bár a szerző törekszik az ezt alátámasztó gazdasági-szociális adatokat bemutatni, csupán illuztratív és hiányosan mozaikszerű lehet. Ám ez nem a szerző hibája! Ma még

hiányoznak azok az alapvető gazdaság- és társadalomtörténeti kutatások, amelyek pontosabbá tehetnék María Dolores Ferrero megállapításait. Ez persze a nicaraguai történetírás egészének a feladata. A társadalomtörténeti kutatások más szempontból is fontosak lennének, mert így lehetne az eltérő társadalmi csoportok diktatúrához való viszonyának jellemzőit megérteni, például az atlanti partvidék észak-amerikai bányáiban dolgozó miszkító *indió*knak sandinisták elleni magatartását ebben a politikailag feszült, polgárháborús korszakban.

Az elvadult diktatúrával az 1970-es évek közepére szembefordultak a jogbiztonságot igénylő, korábban „útítárs” vállalkozók csoportjai és a közép- és alacsony jövedelműek is. Am szembe fordult a diktatúrával a korábban lojális katolikus hierarchia is, s Jimmy Carter elnökségével (1977–1981) pedig az Egyesült Államok magatartása is hűvössé vált a már nem vállalható diktatúrával szemben. A diktatúra elleni offenzíva kibontakozásához a gyúanyagot Pedro Joaquín Chamorro meggyilkolása adta. A régi nicaraguai patricius családhoz tartozó Chamorrót, az ellenzéki *La Prensa* című lap tulajdonos-főszerkesztőjét, a polgári ellenállás emblematikus figuráját 1978 január elején a Nemzeti Gárda megölte. Ez a politikai gyilkosság végleg egyesített minden Somoza-ellenes erőt és mozgalmat.

María Dolores Ferrero sokfajta adattal bizonyítja, hogy a Somozák elűzése éppen e teljes nemzeti összefogás eredménye volt. Az alapvető kérdésekben is eltérő felfogású ellenzéki csoportoknak, emeli ki, egyben volt azonos a véleménye: a Somozákat el kell zavarni. A győzelmet ez az összefogás hozta meg egy nemzeti felkelésben, melynek, bár fontos, de csupán egyik mozzanata volt az FSLN katonai ereje.

María Dolores Ferrero könyvének különleges atmoszférát kölcsönöz, hogy kutatásának tárgyához – ahogy Carlos Malamud előszavában is jelzi – igen csak „közel került”. Ezért mutatja be nagy szimpátiával a kegyetlen diktatorikus rendszer ellen harcolókat, terveiket, tetteiket.

Am ezzel szembesítve a későbbi történéseket, különösen a sandinista Daniel Ortega második elnökségének valóságát, a szerző csalódottsága is tetten érhető. Fejezeteiben gyakran tesz utalást az 1979 utáni évekre, bemutatva, ahogy a Kormányzó Juntában megtestesülő nemzeti egység a család sandinista magatartás miatt felbomlott. S az elvesztett illúziók által inspirált hangulatban jutott a szerző arra a következtetésre a könyv epilógusában, hogy „*a forradalmak sosem győznek*”.

Csalódása mélyén az a felismerés rejlik, hogy az új, sandinista hatalom sok elemét vette át a gyűlölt somozista rendszernek: a populista caudillismót, a korrupciót, a harácsolást, a szociális érzéketlenséget stb.

Ezt a csalódott életérzést fogalmazza meg egyébként a volt sandinista miniszter, Ernesto Castillo Martínez is, aki a már említett nicaraguai előszóban a szerzőéhez hasonló keserű alaphangot üt meg:

„Mint olvasó, személyesen azt várom, hogy ez a könyv másokban is megfogalmazza az alábbi két kérdést:

1. A mai Sandinista Front képviseli-e azokat az értékeket, amikért Sandino és társai harcoltak és meghaltak, hogy az új generációk egy Somozától eltérő Nicaraguában éljenek?

2. Kik ma tulajdonosai, jelenlegi hasznélvezői annak a hatalmas vagyonnak, amit a Somozák és rokonaik harácsoltak össze annyi hosszú év alatt?”

E kérdések valójában egy, a Sandinista Front mai vezetőit illető vádirat kérdései is lehetnének.⁵

María Dolores Ferrero Blanco: *La Nicaragua de los Somoza (1936–1979)* Universidad de Huelva, Huelva, 2010, 809 o.

Anderle Ádám

5. A recenzió megírása után tűnt fel az interneten a hír, hogy María Dolores Ferrero e könyvének második kiadása 2013 februárjában megjelent Managuában az Universidad Centroamericana gondozásában.